

УДК 324: 321. 74

Валюх Л. І.

ПРОБЛЕМА ВИЗНАЧЕННЯ ТА КЛАСИФІКАЦІЇ РЕСУРСІВ ВЛАДИ У ЗАРУБІЖНІЙ ПОЛІТИЧНІЙ ДУМЦІ ХХ СТ.

У статті досліджено проблему визначення та класифікації ресурсів влади у зарубіжній політичній думці ХХ ст. Особлива увага зосереджена на величезній різноманітності концепцій та відсутності загальноприйнятого (універсального) трактування ресурсів влади.

Ключові слова: влада, ресурси влади, мобілізація ресурсів, «владна позиція».

Валюх Л. І. Проблема определения и классификации ресурсов власти в зарубежной политической мысли ХХ в.

В статье исследована проблема определения и классификации ресурсов власти в зарубежной политической мысли ХХ в. Особое внимание сосредоточено на огромном разнообразии концепций и отсутствии общепринятой (универсальной) трактовки ресурсов власти.

Ключевые слова: власть, ресурсы власти, мобилизация ресурсов, «властная позиция».

Valyukh L. I. The problem of definition and classification of power resources in a foreign political thought of the twentieth century.

The article studies the problem of determination and classification of government resources in a foreign political thought of the XX century. The main attention is paid to a great variety of conceptions and absence of an accepted (multifunctional) rendering of government resources.

Government is often said to be a tool of influence on one's behavior or events development. The notion of government resources allows to explain what exactly underlies a person's power and in what way a person manages to make an object act in a defined direction. Most scientists agree that government resources are various and there is no "multifunctional" resource. H. Laswell i E. Caplan define eight main resources ("core values") of a government: government (being simultaneously a basis of another(bigger) power), respect, a moral duty, love, welfare, fortune, skills and intelligence. Dal' has offered a more detailed list of political rule resources containing free time of a political actor, money and fortune, work places control, information control, social state, charismaticness, popularity and legitimacy, official powers, solidarity, capability to receive support from other people and groups etc.

Not all leverages over an object being at a person's disposal are government resources, but only those, which can provide an object suborninance.

These and those things and features become government resources only concerning certain people and can be efficient only under certain conditions. Those possessing government resources do not automatically become wielders of power if they don't have enough knowledge and experience to use resources.

Complexity and differences of government are reflected in a great variety of conceptions and absence of an accepted rendering of its resources. The analysis of government resources has shown that every classification has a «grain of truth», but at the same time contains some restrictions, i.e. gaps in accuracy of interpretation of aspects in power relations system.

Key words: power, resources of power, mobilization of resources, «imperious position».

Дослідження та аналіз основних елементів політичної влади є актуальним та цікавить багатьох науковців. Проте жоден дослідник не зміг запропонувати таке трактування влади, яке було б універсальним та описувало всі найважливіші її властивості та атрибути. Різноманітність владних відносин та розмаїття суспільних сфер їх прояву породжує низку

теоретичних і практичних проблем їх дослідження. Аналіз ресурсів влади цілком необхідний для розуміння розподілу влади в суспільстві, а також допомагає розрізнити різні форми влади та оцінити її основні параметри.

Ретельний аналіз як вітчизняної, так і зарубіжної літератури свідчить про те, що проблема ресурсів влади розроблена недостатньо. Існуючі концепції владних ресурсів не повною мірою відображають місце і роль різноманітних ресурсів у здійсненні політичної влади. Окремі аспекти дослідження даної проблематики висвітлено у працях В. Г. Ледаєва, В. Ф. Халіпова, Е. Тоффлера, Р. Мартіна. Метою статті є аналіз проблеми визначення та класифікації ресурсів влади у зарубіжній політичній думці ХХ ст.

Владу часто потрактовують як здатність вплинути на поведінку особи чи перебіг подій. Поняття ресурсів влади дозволяє пояснити, що лежить в основі влади суб'єкта, яким чином він може змусити об'єкт діяти в бажаному напрямку.

Твердження про те, що влада обумовлена певним набором ресурсів, які дозволяють суб'єкту реалізувати свою волю щодо об'єкта, поділяють більшість дослідників влади. «Основними елементами будь-якого пояснення влади, – пише Р. Мартін, – є цілі актора і розподіл ресурсів, необхідних для їх досягнення» [7].

Ресурси влади зазвичай трактують як засоби, за допомогою яких один актор може вплинути на інших акторів. Найбільш поширеним визначенням ресурсу є наступне: «Ресурс – це атрибут, обставина чи благо, володіння яким збільшує здатність впливу його власника на інших індивідів або групи» [4]. Британський вчений М. Роджерс, якому належить вищенаведене визначення, розрізняє два типи ресурсів, а саме: «інфра-ресурси» та «інструментальні ресурси». Перші – це атрибути, обставини або блага, які повинні бути наявними до того, як «інструментальні ресурси» будуть приведені в дію. Це ніби попередні умови, без яких «інструментальні» ресурси залишаються незадіяними [4].

«Інструментальні» ж ресурси тлумачаться як засоби здійснення впливу: вони можуть використовуватися для заохочення, покарання або переконання. Таким чином, поняття «інфра-ресурсів» вводиться для того, щоб з'ясувати, чому в різних ситуаціях ті індивіди, які здійснюють владу, мобілізують (чи ні) свої «інструментальні ресурси» [4].

Існують й інші спроби класифікації ресурсів. Наприклад, американський вчений А. Етціоні пропонує розділити ресурси на три категорії: утилітарні, примусові, нормативні. Мета його класифікації – зіставити окремі типи ресурсів зі специфічними способами панування. Використання утилітарних ресурсів дозволяє подолати опір таким чином, що об'єкт погоджується підкоритися волі суб'єкта влади в обмін на ресурси, які йому необхідні [6, с. 47].

До примусових ресурсів індивід вдається тоді, коли намагається знайти додаткові засоби, щоб ще більше обмежити свободу іншого. Необхідність вдаватися до примусу в організаційному плані тлумачиться як засіб крайньої загрози, що застосовується у період економічної кризи. Нарешті, через посередництво нормативних ресурсів індивід намагається блокувати опір іншого за допомогою переконання. У цьому випадку він намагається викликати схвалення іншого скоріше шляхом зміни його намірів і уподобань, ніж об'єктивної ситуації [6, с. 47].

Таким чином, дві перші категорії ресурсів дозволяють протидіяти опору підлеглих, впливаючи головним чином на об'єктивну ситуацію, в якій вони перебувають, тоді як третя категорія впливає на формування сприйняття підлеглими свого становища і є певним ідеологічним маніпулюванням.

Більшість дослідників погоджуються, що ресурси влади різні та немає єдиного «універсального» ресурсу. С. Бекерек і Е. Лолер додають до класифікації ще один тип ресурсів влади – знання. Х. Лассуелл і Е. Кеплен виділяють вісім основних ресурсів («основних цінностей») влади: влада (яка може виступати основою для іншої (більшої) влади), повага, моральний обов'язок, любов, добробут, багатство, уміння і освіченість. Американський політолог Р. Даль запропонував ще більш докладний перелік ресурсів

політичної влади, що включає вільний час політичного актора, гроші та багатство, контроль за робочими місцями, контроль за інформацією, соціальний стан, харизматичність, популярність і легітимність, посадові права, солідарність, здатність отримати підтримку інших людей і груп тощо [3]. У даному випадку термін «ресурси влади» використовується відносно дуже широкого спектру речей – від матеріальних об'єктів до духовних сутностей.

З приводу того, що саме можна віднести до ресурсів влади, точаться бурхливі дискусії. Це питання стосується насамперед знання, вміння, моральних та інших особистісних характеристик.

Т. Бентон пропонує розмежувати «можливості» та «ресурси». Перші відносяться до внутрішньої природи акторів, другі – до їх зовнішніх структурних властивостей. Наприклад, індивідуальні «можливості» включають знання, вміння, компетентність, силу тощо, а колективні – доступність знання, уміння й інші компоненти індивідуальних акторів, способи комунікації, якості лідерства тощо [1]. Е. Голдмен зазначає, що для володіння владою обов'язково потрібні інформаційні ресурси: суб'єкт повинен знати, завдяки яким діям досягне бажаного результату. Відсутність відповідної інформації означає відсутність влади [1].

Роль «зовнішніх» і «внутрішніх» ресурсів у владному відношенні в певному сенсі однакова: і ті, і інші є засобами впливу суб'єкта на об'єкт, виражають їх нерівність і залежність об'єкта від суб'єкта. У деяких випадках влада, як уже зазначалося, ґрунтується виключно на «внутрішніх» ресурсах, наприклад, на фізичній силі, володінні важливою інформацією або інтелектуальній перевазі.

Американський соціолог Е. Тоффлер аналізує основні ресурси політичної влади – силовий, економічний та інформаційний. У доіндустріальних (традиційних) суспільствах, зазначає Тоффлер, основним ресурсом влади виступала сила. Головна слабкість сили, за Тоффлером, полягає в її абсолютній негнучкості. Сила здатна лише на грубий примус, отже, вона може бути використана тільки для покарання: «Не підлягає сумніву, що насильство – втілене в ножі вуличного грабіжника або в ядерній ракеті – може дати страшні результати. Тінь насильства, або сили, відбита в законі, стоїть за кожною дією уряду, будь-який уряд покладається на солдатів і поліцію заради додання сили своїй волі... але насильство в цілому натрапляє на серйозні перешкоди. Навіть коли воно “спрацьовує”, то породжує опір. Жертви й уцілілі чекають першого зручного випадку, щоб завдати відповідного удару» [5].

Другим ресурсом влади, за Тоффлером, є багатство (або економічний ресурс). Вчений називає його владою «середньої якості»: «Багатство – більш зручний інструмент влади. Замість простого залякування чи покарання він може запропонувати добре градуйовані нагороди – виплати й винагороди. Отже, воно значно гнучкіше сили» [5]. Однак найякіснішу владу, за Тоффлером, дає застосування знання: «Високоякісна влада передбачає ефективність – досягнення мети з мінімальними джерелами влади... Найкраще те, що володіючи знаннями, можна, в першу чергу, обійти небажані ситуації, а також уникнути зайвих витрат сил і засобів» [5].

Існує межа застосуванню і сили, і багатства – у сучасному світі не завжди можна використовувати силу, і не все можна купити за гроші. Знання ж, навпаки, не мають обмежень у застосуванні, вони здатні накопичуватися й підсилюватися за рахунок досвіду. Революційна ж, за словами вченого, характеристика знань, полягає в тому, що ними можуть володіти як наймогутніші й найзаможніші люди, так і найслабкіші та найбідніші, і тому Е. Тоффлер називає знання найдемократичнішим ресурсом влади.

На думку російського дослідника В. Г. Ледаєва, поняття «ресурси влади» слід відносити до будь-яких засобів, що використовуються суб'єктом для підпорядкування об'єкта – фізичних, психічних, соціальних, організаційних тощо, тобто використовувати його в найбільш широкому сенсі [3]. Отже, до ресурсів влади можна віднести легітимність і зброю, багатство і офіційний статус, певні ідеї та елементи навколишнього середовища, традиції і людей тощо. Він вважає, що варто відносити до ресурсів влади суб'єкта тільки ті засоби

впливу на об'єкт, які суб'єкт контролює і може використати в потрібний час.

Ресурси влади забезпечують підпорядкування об'єкта не в будь-яких ситуаціях, а лише за наявності певних умов. Наприклад, земля та інші природні ресурси та цінності є потенційно важливими тільки в тому випадку, якщо вони не є загальнодоступними [3].

Теза про те, що володіння ресурсами не обов'язково призводить до отримання влади, є загальноприйнятою. Вчені доводять, що ресурси можуть стати основою владних відносин лише в тому випадку, якщо суб'єкт володіє відповідним знанням та вмінням їх використовувати.

Соціальні норми настільки міцно вкорінюються у свідомості та поведінці людей, що вони вже не можуть порушити їх приписів. Зрозуміло, що ставлення людини до тих чи інших норм може змінюватися, але впродовж якогось часу норми ефективно впливають на її поведінку, обмежуючи вибір цілей та засобів їх досягнення. Люди знаходяться під впливом традицій, міфів, ідеології, які становлять невід'ємну частину їх особистості. Конфлікт між бажаннями і соціальними обмеженнями (у тому числі самообмеженнями), між тим, що люди хочуть, і тим, що вони можуть (або що їм дозволено), органічно притаманний для людського життя: бажання часто не співпадають із можливостями їх реалізації.

Таким чином, для отримання та реалізації влади особа повинна мати необхідні ресурси і бути здатною використовувати їх для досягнення своїх цілей. Однак і цього може бути недостатньо. Ще однією умовою є мобілізація ресурсів. Суть полягає в тому, що суб'єкт повинен не тільки володіти ресурсами влади і знати, як їх використовувати, але також бути готовим застосувати їх у потрібний момент.

Для того, щоб підкреслити, що влада є відношенням між суб'єктом і об'єктом, деякі дослідники використовують поняття «владна позиція». «Владна позиція» фактично означає сукупність умов (обставин), у яких суб'єкт може ефективно використовувати свої ресурси для досягнення певних цілей. За сприятливих обставин ресурси можуть бути використані, за несприятливих – ні [3]. Дане питання детально розглядалося теоретиками соціального обміну. На їх думку, в основі влади лежить залежність. Джерелом влади виступає нерівномірний розподіл ресурсів, який змушує об'єкт підкорятися суб'єкту в обмін на ті чи інші цінності або послуги. Іншою умовою виникнення владних відносин є відсутність можливості для об'єкта отримати ці цінності та послуги з інших джерел. Ці ідеї були розвинені та використані Р. Мартіном в його детальній схемі механізму влади. Владні відносини, пише Мартін, виникають в результаті взаємодії цілого комплексу взаємопов'язаних факторів. Так само, як і теоретики соціального обміну, Мартін вважає, що влада в кінцевому рахунку обумовлена залежністю об'єкта від суб'єкта, оскільки суб'єкт має ресурси, які об'єкт може отримати тільки в результаті підпорядкування суб'єкту. Залежність є наслідком нерівномірного розподілу ресурсів і технології їх використання. Ресурси стають ефективними засобами влади, коли вони нагальні й рідкісні. Ці дві властивості визначають «значущість» ресурсів. Розподіл контролю над бажаними ресурсами безпосередньо обумовлює залежність. Тобто кількість влади визначається балансом взаємної залежності об'єкта і суб'єкта і можливостями її уникнення: чим більший дисбаланс і важче уникнути залежності, тим більше об'єкт змушений підкорятися суб'єкту і, отже, тим більшою є влада суб'єкта над об'єктом [1]. Такі способи пояснення влади мають беззаперечні переваги. Однак проблема полягає в тому, що не всі владні відносини можна представити як відносини залежності та обміну.

Наприклад, Х. Мічнер і Р. Сухнер виділяють чотири можливі стратегії, за допомогою яких суб'єкт може підвищити значимість своїх ресурсів для досягнення більш вигідної взаємодії з об'єктом або знизити свою залежність від нього. Перша стратегія – «блокування результатів» – полягає у перешкоджанні доступу об'єкта до бажаних для нього цінностей. Друга – «формування потреб» – спрямована на вироблення у об'єкта більшого інтересу до тих або інших цінностей суб'єкта, що дасть можливість підвищити «плату» об'єкта при обміні на ці цінності. «Розширення владної структури» – третя стратегія, що представляє

собою створення альтернативних джерел реалізації потреб суб'єкта, що знімають його залежність від інших суб'єктів. «Відмова» – четверта стратегія, виражається у рішенні суб'єкта переглянути «ціну», яку він платить в процесі обміну з іншим суб'єктом [8]. Ці пояснення використання ресурсів влади, що ґрунтуються на основних ідеях теорії соціального обміну, також не можуть претендувати на статус універсальної схеми аналізу влади та її джерел, хоча цілком можуть бути застосовані до окремих форм влади. Мабуть, створення такої схеми неможливо в принципі за великої різноманітності ресурсів влади: різні ресурси діють по-різному. Крім того, один і той же ресурс може мати кілька різних способів застосування, а суб'єкти влади зазвичай використовують не один ресурс влади, а їх сукупність. Тому певні ресурси найчастіше асоціюються з конкретними формами влади.

Влада над людьми не може розглядатися як внутрішня властивість соціальних суб'єктів, оскільки вона залежить не тільки від них самих, але і від їх відносин з іншими соціальними суб'єктами і навколишнім середовищем. Не всі наявні в розпорядженні суб'єкта важелі впливу на об'єкт є ресурсами влади, а лише ті, які можуть забезпечити підпорядкування об'єкта. Ресурси влади різноманітні. Деякі з них (знання, вміння, воля, фізичні здібності тощо) є обов'язковими для будь-яких владних відносин, без них суб'єкт не може реалізувати свій потенціал влади (загальну сукупність всіх ресурсів).

Отож, ті чи інші речі й властивості виступають в якості ресурсів влади тільки відносно конкретних людей і ефективні лише за наявності певних умов. Ті, хто володіє ресурсами влади, не стають суб'єктами влади, якщо вони не мають достатніх знань і умінь їх використовувати. Способи впливу ресурсів влади на об'єкт різні, тому не існує універсальної схеми, що пояснює механізм підпорядкування. Пропоновані низкою дослідників пояснення дій ресурсів влади мають обмежену сферу використання і їх не завжди можна застосувати до маніпулятивних і силових форм влади.

Складність і протиріччя влади відображається у величезній різноманітності її концепцій та відсутності загальноприйнятого потрактування її ресурсів. Аналіз ресурсів влади показав, що кожна класифікація несе в собі «зерно істини», але разом з тим має і свої обмеження, прогалини в точності інтерпретації будь-яких аспектів системи владних відносин.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Бурковский И. В. Теоретико-методологический аспект проблемы ресурсов политической власти [Електронний ресурс] / И. В. Бурковский // «Общество. Среда. Развитие» («TERRA HUMANA»). – 2010. – № 2. – Режим доступу : http://www.terrahumana.ru/arhiv/10_02/10_02_12.pdf
2. Желтов В. В. Теория власти: учеб. пособие для вузов / В.В. Желтов – 2-е изд., перераб. – М. : Флинта; Московский психолого-социальный ин-т, 2008. – 583 с.
3. Ледяев В. Г. Власть: концептуальный анализ [Електронний ресурс] / В. Г. Ледяев. – М. : «Российская политическая энциклопедия» (РОССПЭН), 2001. – 384 с. – Режим доступу : <http://grachev62.narod.ru/led/chapt09.htm>
4. Технология власти (философско-политический анализ) [Електронний ресурс] / Отв. ред. Р. И. Соколова. – М. : ИФ РАН, 1995. – Режим доступу : <http://gtmarket.ru/laboratory/basis/4525/4526>.
5. Тоффлер Э. Метаморфозы власти: знание, богатство и сила на пороге XXI века [Електронний ресурс] / Э. Тоффлер. – М., 2003. – Режим доступу : http://yanko.lib.ru/books/cultur/toffler-power_shift-ru-l.pdf
6. Халипов В. Ф. Кратология как система наук о власти / В. Ф. Халипов. – М. : Республика, 1999. – 303 с.
7. Wrong D. H. Power: Its Forms, Bases, and Uses. With a New Preface / D. H. Wrong. – Oxford : Basil Blackwell, 1988. – 327 p.
8. Zorawar Daulat Singh. The Complexity of Measuring National Power [Електронний ресурс] / Journal of Defence Studies, 2012. – Vol-6, Issue-2. P. 94-99. – Режим доступу : http://idsa.in/system/files/JDS_6_2_ZorawarDaulatSingh.pdf